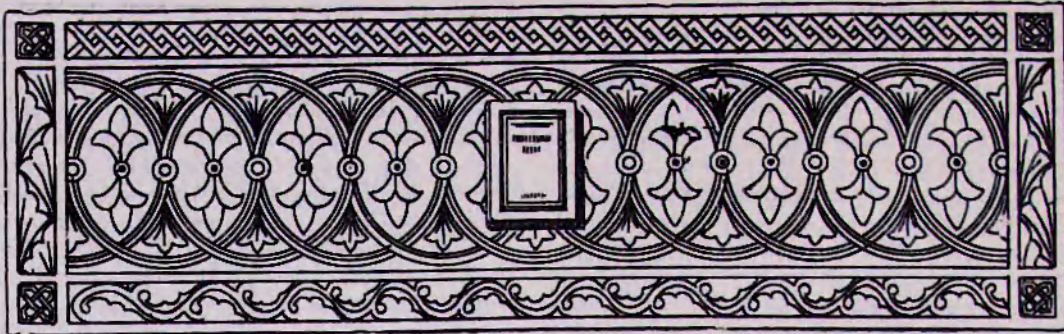

ԱԳԱԹԱՆԳԵՂՈՍԻ ՊԱՏՄՈՒԹՅԱՆ ՀՈՒՆԱԿԱՆ ՆՈՐԱՀԱՅՑ ԽՄԲԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆԸ (ՎԱՐՔ)

Թարգմանություն հունարեն բնագրից՝ Հ. ԲԱՐԹԻԿՅԱՆԻ
Առաջաբան և ծանոթագրությ. Ա. ՏԵՐ-ՂԵՎՈՆԴՅԱՆԻ

32. Կեսարի կողմից ուղարկված մարդիկ տեսնելով և հիանալով Հռիփսիմեի գեղեցկությամբ, գնացին և հայտնեցին կայսեր, իսկ նա պատրաստակամություն հայտնեց ամուսնանալ նրա հետ: Նա կարգադրեց իր ծներակույտի բոլոր մեծամեծներին պատրաստ լինել կայսերական հարսանիքի առթիվ կայանալիք խնչույքին:

33. Այս բանի համարվել տարածվեց ամենուրեք և հասավ մինչև սուրբ կույսերի մենաստանը: Հռիփսիմեն և Գայանեն տեղեկացան իրենց վրա կատարվելիք հարձակման մասին, քանզի նրանց ազգականներից ոմանք հայտնել էին կեսարի շարամատությունը: Հռիփսիմեն աղոթում էր՝ զրկվել այս կյանքից և անցողիկ փառքից, բայց պահպանել իրեն անարատ և անքիծ Աստուծո համար: Բոլորը աղոթում ու ասում էին. «Դո՛ւ Աստված, որ բոլորի փրկությունն ես և հույսը, քո մարդասիրությամբ փրկի՛ր մեզ, որպեսզի անաղարտ մնանք, չզրկվենք հավիտենական կյանքից»:

34. Բազում այլ (կույսեր) բոլորը աղոթելուց հետո, գիշերով փախուստի դիմեցին և հռոմայեցվոց քաղաքից դուրս դալով՝ նավարկեցին և հասան փոյուզիացվոց երկիրը, այնտեղից էլ հայոց երկիրը և հասան Այրարատ աշխարհը, ուր և հաստատվեցին, իրենց աշխատանքով հոգալով իրենց ապրուստը:

35. Իսկ կեսար Դիոկլետիանոսը, անգիտանալով կատարվածի մասին, ամբողջ թագավորական սպասավորությունը ուղարկեց այնտեղ, որտեղ գտնվում էր Հռիփսիմեն: Նրանք գնացին, և չգտնելով նրան, ձեռնունայն վերադարձան և կայսեր հայտնեցին նրանց փախուստը: Կեսար Դիոկլետիանոսը շատ տխրեց, ողբաց իր սեփական անմտությունը, որ նա ուղարկված մարդկանց զեկուցումից ու գովեստից անմիջապես հետո գործի չանցավ. նա անգիտանում էր, որ (կույսերին), որ-

պես Աստծուն ապավինած, պահպանում էր աստվածային նախախնամությունը:

36. Կայսրն ամենուրեք մարդ ուղարկեց՝ Հռիփսիմեին փնտրելու, յուրաքանչյուր նահանգի կառավարչին գրեց՝ պատժի ենթարկել քրիստոնյաներին: Իսկ երբ հետո իմացավ, որ (կույսերը) գնացել են Հայոց աշխարհը, Տրդատ թագավորին դեսպաններ ուղարկեց, հետևյալ նամակով.

37. «Ինքնակալ կայսր Դիոկլետիանոս առ սիրելի եղբայր թագավոր Հայոց Տրդատ, ողջո՛ւյն: Բող գիտենա քո թագավորությունը մեր նամակից այն մասին, թե ինչ պատահեց մեզ այսպես կոչված քրիստոնյա դավանանքից: Իբրև թե հրեա կոչվածներից ոմն խաչվեց և այդ մեռյալ մարդուն (քրիստոնյաները) անմահ են անվանում, կոչում որդի Աստուծո և պաշտում այն փայտը, որի վրա խաչվեց. բացի դրանից, նրանք հարգում են բոլոր նրանց ոսկորները, որոնց մենք և մեր իշխանավորները մահվան դատապարտեցինք, իրենց պիղծ դավանանքի համար:

38. «Նրանք խորշում են մեր ճշմարիտ դավանանքից, պատրաստակամությամբ են տանում պատիժները, այն աստիճան, որ մեր թրերը բթանում են, իսկ իրենք արիարար և աներկյուղ՝ սիրով են ընդունում մահվան վճիռները և մոլորվում են հետևելով ինչ որ ուսուցիչներին. նրանք անարգում են մեր անմահ աստվածներին, մեծ լուսատուների՝ արեի և լուսնի զորությունը, համարելով այդ խաչյալ Քրիստոս կոչվածի արարչագործությունը: Բոլոր մարդիկ բաժան-բաժան եղան, և երեսխաները հեռացան ծնողներից, կանայք՝ ամուսիններից, ամուսինները՝ կանանցից. նրանք բոլորին իրենց են ձգում:

39. «Սրա վրա ավելացնենք և այն, որ ոմն ազնվական աղչիկ՝ դուստրը Հուսպատոսի, հեռացավ հորից՝ ընդունեց այդ դավանանքը: Ես լսելով նրա դեղեցկու-

թյան մասին, որոշեցի երկու բան իրագործել. նրա հետ ամուսնանալ, և նրան էլ փրկել պիղծ դավանանքից: Բայց նա զգալով այդ, իր դաստիարակի և ուրիշների հետ փախավ քո՝ իմ եղբոր երկիրը: Արդ, դու գտիր նրան և մեզ ուղարկիր, իսկ մնացածներին, ո՛վ թագավոր, սպանիր: Սակայն եթե սիրես Հռիփսիմին, ուրախությամբ քեզ պահիր, քանզի քո ծառայությունը ինձ ցանկալի է: Ո՛ղջ լեր, սիրելագույն եղբայր և դաշնակից»:

40. Տրդատը պատասխանում է նրան այսպես. «Տրդատ թագավոր Հայոց Մեծաց առ ինքնակալ կենսար, հռոմայեցվոց կայսր Գիոկլեստիանոս: Մանուկ հասակից ձեզ մոտ մեծանալով և դաստիարակվելով, ապա զալով հայրենի թագավորությունս, ուրախանալով աստվածներով, որոնք մեր պետության և իմ հպատակների պաշտպանն են, ես խորշում եմ քրիստոնյա կոչվածներին: Ես նույնիսկ դառնադույն մահվան դատապարտեցի՝ վիրապը գցեցի, ուր բնակվում են օձեր և հոշոտում են այնտեղ նետվածներին, ինձ սիրելի մեկին, ոմն Գրիգոր կապադովկիացու, որը դաստիարակվել էր քրիստոնեական դավանանքի ոգով: Արդ, տեր արքա՛, քո հրամանը կկատարեմ շանասիրությամբ և պատրաստակամությամբ: Ո՛ղջ լեր»:

41. Ուղարկված մարդիկ գտան (կույսերին) և շրջապատելով նրանց, Տրդատ թագավորին իմաց տվեցին, ինչպես և մանկամարդուհու զեղեցկության մասին: Թագավորը հրամայեց, որ բազում մեծամեծներ զնան և բերեն նրան. նա ուղարկեց նաև ոսկե կառք, որպեսզի նրան թագուհուն վայել պատիվներ ցուցաբերեն:

42. Առաջնորդուհի Գայանեն արտասովալից խնդրում էր ասելով. «Սևցողիկ փառքը չգայթակղեցի քեզ, ո՛վ դուստր. դու հիշի՛ր հավիտենականի և մնայունի մասին. հիշի՛ր քո ծնողների փառքն ու հարստությունը, որոնք արհամարհելով, քո կուսությունը նվիրեցիր կենդանի Աստծուն: Անարատ ներկայացիր միածին Որդուն և մեր Աստծուն»:

43. Հռիփսիմեն, այդ լսելով, տարածեց իր ձեռքերը խաչի մեծանությամբ և աղոթեց այսպես. «Աստված հզոր, որ մի խոսքով ամեն ինչ ստեղծեցիր, պահպանիր մեզ քո միածին Որդու շնորհքով. դու, որ փրկեցիր Դանիելին՝ առյուծներից և մանուկներին՝ վառված հեռքից, փրկի՛ր և մեզ այս ամբարիշտների ձեռքից, որպեսզի չդառնանք՝ շների ճարակ: Փայլատակի՛ր քո լույսը ի վերա մեր, որպեսզի մենք անարատ մնանք և արժանանանք ավետման, իսկ նրանք խավարեն, որպեսզի մենք կարողություն ստանանք տանելու այն, ինչ մեզ նրանք պատճառելու են, որպեսզի նրանք ստորանան՝ պարտվելով հզորությամբ պատվական և կենարար խաչի»:

44. Երբ Հռիփսիմեն այդ աղոթքն էր ասում, ահա և վրա հասավ մեծամեծների ամբոխը՝ թագավորական ծիրանիով և ոսկեպատ զահավորակով: Հռիփսիմեն դիմադրում էր, երբ (երկիքը) որոտաց և բազում պալատականներ մեռան, իսկ որոտի միջից մի ձայն ասաց. «Արիացե՛ք, ես ձեզ հետ եմ»:

Այդ, ինչպես և որոտման մասին հայտնվեց թագավորին և այն մասին, թե (Հռիփսիմեն) չի ուզում զնալ թագավորի մոտ: (Թա-

գավորը) հրամայեց բռնի (իր մոտ) բերել նրան. ապա նա տարավ նրան իր սենյակը և փորձեց բռնու-թյամբ անկողին նետել:

45. Իսկ նա կոչելով ճշմարիտ Աստծուն, պատրաստ եղավ դիմադրելու. նա պատառոտեց Տրդատի պատմու-ճանը, դետին տապալեց նրան. բազում մարտերում և պատերազմներում հաղթողը, պարտության մատնվեց կին էակի կողմից, իսկ սրբուհին մնաց անվնաս ու անպարտելի:

46. Տրդատը հրամայեց բերել Գայանեին, որպեսզի նրա խորհրդով Հռիփսիմեն տեղի տա և հպատակվի թագավորին: Նա եկավ և ենթադրելով, որ թագավորը չգիտե հռոմայեցիների լեզուն, ասաց. «Ո՛վ դուստր, հիշի՛ր, ինչ էր քեզ սովորեցնում սուրբ Գրիգոր, մտաբերիր այն, ինչ անապական է մեռում և այն, ինչ այստեղ ապականելի է. հիշի՛ր անմահ փառքը և պատվո պսակները, որոնք պատկանում են իրենց անբեռ պահողներին»:

47. Թագավորը լսելով այդ, կանչեց ծառաներից մեկին և հրամայեց քարով ջարդել Գայանեի ատամները և վոնդել նրան: Երբ թագավորը ընկած էր գետին, Հռիփսիմեն դուրս եկավ ննջասենյակից և ոչ ոք չկարողացավ նրան խանգարել: Գալով իր հետ եղող սուրբ կանանց մոտ, հայտնեց նրանց ամեն ինչ և այն մասին, թե ինչպես ինքը փրկվեց:

48. Բուրբը միահամուռ կերպով ընդունված գոհա-նամբ մատուցեցին Աստծուն:

49. Երբ նրանք դեռ գոհություն էին հայտնում Քրիստոսին, (Հռիփսիմենին) շնորհված կարողության համար, վրա հասան դահիճները, նրանք կայանավորեցին և զխատեցին երեսուներկու սուրբ կանանց. Հռիփսիմենի նախ լեզուն կտրեցին և նա շանասիրությամբ երկարեց այն, իսկ այնուհետև գետին տապալելով հոշոտեցին:

50. Իսկ Գայանեին և մնացածներին բռնելով, ցցերի վրա կապեցին և մորթազերծ արեցին՝ տիկ հանեցին: Սպանվածների մարմինները երկար ժամանակ (անթաղ) մնացին և սրբերի մարմիններին՝ եղած տեղից բուրմունք էր բուրում. ժողովուրդը զարմանում էր, թե ինչպես զարշահոտության փոխարեն բուրմունք է առաջանում սուրբ և անարատ մարմիններից: Բուրբ սուրբ կանայք սպանվեցին սեպտեմբեր ամսի քսանվեցին:

51. Տրդատ թագավորը վեց օր ողբում էր Հռիփսիմեն կույսի զեղեցկությունը: Մեծամեծներն այնուհետև խնդրեցին նրան դուրս գալ սզից և զնալ որսի. որպեսզի որսի հաճությամբ ուրախության փոխակերպի թախիծը: Թագավորը համոզվեց նրանց խոսքերին և ոսկե կառքի վրա նստած հասավ այն տեղը, որտեղ սովորաբար որս էին անում:

52. Այն ժամանակ, երբ թագավորական ձիերը առաջ էին քաշում կառքը, իսկ հեծյալ և հետիոտն մեծամեծների մի մասը առջևից էր գնում, իսկ մյուսը՝ հետևից, ահա ճանապարհին նրանց վրա հասավ Աստուծո զայրույթը: Մի շար ոգի ապտակեց թագավորին և կառքից գետին տապալեց, նա՝ ընկնելով գետին, սկսեց մոլեգնորեն ուտել իր ձեռքերը, պատառոտել հանգրծները: Բարեւոյնի թագավոր նարուզողոնսորի նման նա կերպարանափոխվեց և դեմքով ու չուրջամբ խոզ դարձավ:

և գնաց մարզերը և սկսեց ապրել վայրի խողերի հետ։ Նրան բռնել (...) 7, քանզի ի բնե ուժեղ էր, այլ նաև այն պատճառով, որ ներգործում էին իր մեջ մտած դեմքերը։

53. Այդ բանը պատահեց ոչ միայն նրա հետ, այլև թագավորական տան բազում անդամների հետ, զորավարների և զորապետների, քիչ չէին և զինվորները։ Ոմանք գետին էին ընկնում, ուրիշները լեռներն էին սլանում, մի մասն էլ փախչում էր մարզերն ու անտառները։ Հայոց ամբողջ երկրի վրա մեծագույն (...) 8 կատարվեց։

54. Երեք օր հետո Տրդատ թագավորի քույր Խոսրովիդուսը երազ տեսավ։ Նա բարեպաշտ էր և տեսավ մի լուսափայլ մարդու, որն ասում էր իրեն. «Ո՛չ թագավորը, ո՛չ էլ մնացածները չեն բուժվի, մինչև որ մարդ չուղարկեք և չբերեք Գրիգորին, որին տասնհինգ տարի առաջ նետեցիք սողունների և օձերի վիրապը, Գրիգորին, որին քո եղբայրը մահվան դատապարտեց (Միայն) այդպես դուք կփրկվեք՝ Աստուծո հզորությամբ»։

55. (Խոսրովիդուսին) արթնացավ, կանչեց նրանց, ովքեր առողջ էին մնացել և ամեն ինչ պատմեց։ Նրանք չհավատացին, որ Սուրբ Գրիգորը կարող է դեռ ողջ լինել և ասացին նրան. «Մենք հնազանդվում ենք քո խոսքերին, բայց չենք կարծում, որ նա կենդանի լինի»։

56. Մեկ օր անց Խոսրովիդուսի երազը կրկնվեց և նա առավոտյան նորից պատմեց (...), որ մեծամեծներից մեկը գնա Արտաշատ Գրիգորին բերելու։

57. Նրանք ընտրեցին և ուղարկեցին նախարար Օտային։ Վերջինս եկավ Արտաշատ. քաղաքացիները տեսնելով նրան զարմանում էին այդպիսի մարդու գալը։ Օտայն վրա և չգիտեին նրա ժամանելու նպատակը։ Մեկը մյուսին ասում էր. «Ինչով բացատրել նրա ներկայությունը, ինչ է հրամայել թագավորը»։ Օտան, իշնելով ձիուց, հարցրեց վիրապ գնալու ճանապարհը և ասաց նրանց. «Ե՛նձ ուղարկեց մեծ տիրուհի Խոսրովիդուսը. նա տեսիլքի մեջ տեսավ թագավորի վրա հասնելիք պատիժը և այն, թե ինչպես է նրան բուժելու աստվածը։ Նա մանրամասն պատմեց տեսիլքի բովանդակությունը և բոլոր քաղաքացիները ապշահար եղան»։

58. Իսկ բազում քաղաքացիների և իր թիկնապահների ուղեկցությամբ նա շտապ գնաց վիրապը։ Պարանները իրար կցելով վիրապի մեջ կախեցին։ Քաղաքացիներից ոմանք տեսիլքին հավատք չէին ընծայում և ասում էին. «Ե՛տտերն են նետվել վիրապը և միայն

օձերի սուլոցից իսկույն մեռան. ինչպես կարող է նա տասնհինգ տարի ապրել»։

59. Օտան, մոտենալով վիրապին, բարձրաձայն աղաղակեց. «Գրիգոր, ճշմարիտ մեծ է քո Աստվածը, այն Աստվածը, որ ծանր պատիժներ հասցրեց մեզ, իսկ տեսիլքի մեջ (հայտնվելով) հրամայեց, որպեսզի դու դուրս դաս։ Եթե դեռ կենդանի ես, իմաց տուր, որպեսզի քեզ դուրս բաշենք»։

60. Սուրբ Գրիգորը շարժեց պարանները և դրանով հայտնեց իր կենդանի լինելը։ Իրեն պարաններով կապելով նա վեր քաշվեց։ Նրա մարմինը վատ վիճակում էր և մազերով էր ծածկված։ Նրան ողջագործեց Օտան, բերեց փառահեղ հանդերձ և սրբին հագցրեց, ապա ձի նստեցրեց ու շարժվեց առաջ, իսկ նրա ետևից բազում արտաշատցիք։

61. Երբ նրանք մոտեցան քաղաքին և թագավորը բույրն ու մտքով առողջ մնացածներն իմացան, որ Գրիգորը կենդանի է և Օտայի հետ եկել է, զարմացան, բայց միաժամանակ ուրախացան, քանզի պիտի փրկվեին իրենց վրա հասած պատուհասից։

62. Նրանք մեծ ուրախությամբ փութացին սրբին ընդառաջ և հանդիպելով նրան արտաքու քաղաքի, երկրպագեցին։ Դեպի սուրբն էր սլանում նաև կերպարանափոխված թագավորը, ապա և բոլոր դիվահար մեծամեծները, որոնք իրենց կամքից անկախ վազում էին և սրբի ոտքերի մոտ անկապ-անկապ աղաղակներ ալձակում և խոսում միմյանց հետ։

63. Սուրբ Գրիգորը բազում արտասուք թափեց և ողբաց նրանց նախկին մոլորությունը, ապա ծունկ դրեց դեպի արևելք, աղոթեց, որպեսզի նրանք փրկվեն փորձանքից և մաքրվելով գան ճշմարտի գիտությունը։ Բոլորի միջից դեմքը իսկույն դուրս եկան և բոլորը առողջանալով, ոտքի կանգնեցին և խնդրում էին սրբից ներողամիտ լինել իրենց՝ նրան հասցրած տանջանքների համար։

64. Սուրբն ասաց նրանց. «Ես ուրախ եմ այն բանի համար, որ դուք արեցիք ինձ, քանզի դուք ինձ մասնակից դարձրիք հավիտենական բարեքներին, իսկ դուք էլ մտով ածեցիք Աստծուն՝ երկնի և երկրի արարչին, երկու լուսատուներով (երկինքը) զարգարողին՝ ցերեկը արևով, իսկ գիշերը լուսնով, փայլիլով բազմապիսի աստղերով։ Նրան, որ ստեղծեց երկիրն ու ծովը, երկիրը, որպեսզի աճեցնի իր բուսականությունը՝ պտղատու ծառեր, բազմապիսի ծաղիկներ և բույսեր, իսկ ծովը, որպեսզի կյանք տա զանազան ձկներին»։

65. «Ամեն ինչ տեղի ունեցավ Հոր և Որդվո և Սուրբ Հոգու մեկ հրամանով, նրանց միացյալ ներգործությամբ։ Դուք տեսնում եք գեղեցկությունը և մեծությունը երկնքի, տեսնում եք երկիրը, որ մարդկանց և կենդանիների համար սնունդ է տալիս, և ծովը, որ ձկներով բոլորին հաճույք է պատճառում։ Աստված և Որդին Աստուծո, լույս ի լուսո, արարիչն ամենայնի տվեց մարդկանց դրանց հաճույքը, ճանաչել Արարչին և կենդանի Աստուծոն, ստեղծագործին և պարզեղոյն բարյաց, բարեգործին և մարդասերին, որին դուք անզկտանալով, մոլորվեցիք, ձեռակերտ կույրերին զո՛ւ»։

7 Անընթեռնելի բառերն իրենց համապատասխան տեղն ունեն Ագաթանգեղոսի մոտ «Զի թէպէս կամեցան արգելու անդէն» (էջ 113), իսկ արաբական Վարքի մեջ «որք ընդ նման էին առի զնա զի դարձուցան ի քաղաք, բայց ոչ կարացին ընկճել զնա յաղագս ուժոյ նորա...» (Մկրտումքին, 26)։

8 Անընթեռնելի տեղում Ագաթանգեղոսն ունի «անհնարին կործանումն ի վերայ աշխարհին հասանէր» (էջ 113—114), իսկ արաբական Վարքը «Եւ ահ մեծ անկաւ ի վերայ Հայաստան աշխարհի» (Մկրտումքին, էջ 26)։

մատուցելով և առնալու կենդանի Աստծուն պաշտող-ներին շարժարկով:

66. «Այժմ դուք իմացաք, թե ինչքան մեծ է դուրս-թյունն Աստուծո, ով փրկեց մեզ ամեն տեսակի պատու-հասից և տվեց առյուծներին և օձերին ոտնակոխ անե-լու կարողություն: Ես չեմ պարծենում իմ հավատքը մեծարելով, այլ ձեզ ցույց եմ տալիս փառքն ու հո-րությունն Աստուծո: Դուք տեսաք, թե այն սուրբ կույ-սերը ձեր կողմից ինչքան տանջանքների ենթարկվե-ցին, բայց նրանք չհրաժարվեցին զեպի Քրիստոսն ու-նեցած հույսից ու սիրուց: Ինչպես սուրբ գիրքն է ասում, նույնիսկ սուրբ չի կարող բաժանել մեզ սիրուց Քրիս-տոսին»:

67. Բուրբուր լսում էին նրա խոսքերը և ողորմ իրենց զործած շարագործությունների համար: Բուրբուր ար-ցունք էին թափում սրբի ոտքերին և խնդրում բուժել թագավորին, որ զեննին էր գտնվում՝ կերպարանա-փոխված և անասնակերպ: Սուրբն աղոթեց նաև թա-ղավորի համար և բուրբուր բուժեց, աղատելով նրանց խայտառակ պատուհասից. իսկ (թագավորն) ստացավ իր նախկին կերպարանքը:

68. Սուրբ Գրիգորն սկսեց իր վարդապետությունն, ասելով. «Աստվածաշունչը դրբերի իմաստը, դա երկրա-յինի արհամարհումն է, սրբի ու լավագույնի մտաբե-րումը և մարքված մտքով աստվածայինի ու մարդկա-յինի ճանաչողությունը, բանասարկուի զեմ մղված պա-տերազմում հոգին անփոփոխ պահպանելը»:

69. «Սկսենք Բանի աստվածայնությունից: Մենք նպատակ չունենք ամբողջ խորությամբ հետազոտել այն և ձեզ վարդապետել, այլ այնքան, ինչքան Աստված կարողություն տա մեր թույլ էությունը: Աստված իր մարդասիրությամբ ջանալով կուրքերը պաշտելու մոլո-րությունից վերադարձնել ձեզ աստվածածանթության, ինձ խոսքի և վարդապետության ուժ է տալիս, որպեսզի ձեզ բացահայտեմ ճշմարտությունը: Քանզի նա, որ փրկեց ինձ, դուք այդ դիտեք, բազում և ծանր պատու-հասներից, ով ինձ վիրապում տասնհինգ տարի անվնաս պահպանեց այնտեղ սողացող օձերից, ինձ կշնորհի ձեզ քրիստոնեական հավատքի մեջ ամրապնդե-լու այս ծառայողությունը, աղատելու ձեզ պիղծ ու ձեռա-կերտ կուրքերից, որոնք մինչև օրս ձեզ մոլորության մեջ էին պահում»:

70. «Դուք համոզվեցիք նրանց վրա հույս դնելու սնո-տիության մեջ, տեսաք և մեր փրկությունը: Ահա նրանք անկարող դուրս եկան, իսկ մենք Աստուծո հույսին ապավինելով փրկվեցինք: Ես ձեզ եմ այդ ասում, որովհետև ուզում եմ, որ ճշմարիտ ճանապարհով ըն-թանաք. դուք գիտեք, թե ինչպես սուրբ կույսերը, ձեր թրերի զոհը դառնալով, փրկվեցին այս աշխարհից և անմահության արժանացան»:

71. «Նա է միակ Աստվածը, ով մշտնջենավոր է և ամեն ինչ լիաքննող, ինչպես ասում է սուրբ գիրքը. Տիրույն է երկիրն իր ամբողջ բովանդակությամբ, Աստ-ված է Հայրը և Բանը մենածին՝ Որդին Աստուծո և Աստված, ով նրա մեջ է և միշտ նրա հետ, որի համար եղավ ամեն ինչ և առանց նրա եղավ ոչինչ, ինչպես աղաղակում է աստվածաբան Հովհաննեսը. «Ի սկզբանէ

էր Բանն, և Բանն էր առ Աստուած, և Աստուած էր Բանն: Նա էր ի սկզբանէ (առ Աստուած): Ամենայն ինչ նույն է եղև, և առանց նորա եղև և ոչ ինչ որ եղևնա»:

72. «Ահա մենք նրան ենք երկրպագում և նրան ենք փառավորում՝ Հոր և Որդուն և Սուրբ Հոգուն՝ մեկ զոյի և երեք անձնավորության մեջ: Այդպես ենք քարոզում և մաղթում, որ դուք ևս ամրանաք այդ բանում՝ եր-կրպագել երրորդությանը աստվածային մեկ զոյի մեջ»:

73. «Իսկ դուք ձեր մաքերում մի տարվեք երկրայի-նով: Մեկ է ամեն ինչի արարիչ և ստեղծող Աստվածը: Ականջ դրեք խոսքին իմաստուն մարդարեի, որ ակա-նատես եղավ փառքին Աստուծո. Մովսեսն է այն, որ ասում է. «Ի սկզբանէ արար Աստուած զերկիրն և զեր-կիր: Եւ երկիր էր աներևոյթ և անպատրաստ. և Հողի շրջէր ի վերայ ջուրցա»⁹:

74. «Աստված ստեղծագործում էր Որդու՝ Բանի և Աստուծո հետ. Հոգին կյանք էր շնորհում՝ շերմություն տալով ենթականերին: Նա (Աստված) երկնքում ստեղ-ծեց երկու լուսատուներ, (երկինքը) զարդարեց բազ-մապիսի լուսավոր աստղերով, տալով նրանց դիշեր ու ցերեկ լուսավորելու շնորհք: Նա սահմանեց տարվա եղանակները՝ ձմեռ, ամառ, դարուն, աշուն: Նա հաս-տատեց երկինքը, ստեղծեց հրեշտակների, հրեշտակա-պետների, քերութների, սերոփների զերմարդկային ուժերը՝ իր աստվածային փառքին ծառայելու համար»:

75. «Նա նմանապես երկիրը զարդարեց լեռներով, բլուրներով. ձորերով, ժայռերով, պտղատու և ան-պտուղ ծառերով, մարգագետիններով, բույսերով, զա-նազան ծաղիկներով՝ բոլորն ի վաշխումն մարդկանց. ստեղծեց նաև ծովը՝ իմի հավաքելով ջրերը և այդ ծով անվանելով. նա կարգադրեց շանցնել սահմանված վա-րերից այն կողմ: Ծովը Աստուծո կողմից մարդանց տրված իմաստությամբ նավարկում է և մարդիկ, ոմանք զեպի հնդկաց աշխարհն են ճանապարհորդում՝ թանկագին իրեր բերելու նրանց, ում ցանկալի է հարս-տությունը, (ուրիշները ծղիպտոս են գնում), ուղարկո-ղների պարեն բերելու (Աստված) ամեն ինչ ենթա-կել է մարդուն բոլորին հաղորդելով իր իմաստությունը, որպեսզի իրեն մարդու արարիչ Աստված և նրան սի-րու, ներգրավի աստվածահաճո բարեգործության մեջ»:

76. «Բայց այժմ դադարեցնենք այստեղ վարդապե-տությունն այդ մասին և շտապենք կույսերի սուրբ մարմինները թաղելու և աղոթաբաններ կառուցելու»:

77. «Ինձ այս դիշեր ջատ դարմանալի տեսիլք երևաց. ինձ երևաց, որ երկինքը խորանակերպ բացվել է և երկնքից անձրև է թափվում երկրի վրա, իսկ Արտաշատ քաղաքի հենց մեջտեղը՝ թագավորական խարխուլ Ոսկե խարխուլի վրա հրեղեն սյուն. բոց էր բարձրանում և ամեն ինչ լուսավորում. (սյան) վրա ամպ թակաղա-յ էր լուսակերպ, իսկ թակաղաղի վերևում փայլատակում էր նշանը խաչի»:

78. «Սա քաղաքի մեջտեղում էր, իսկ մի այլ տեղում (տեսա) արյան գույնի երեք թագավորական խարխուլ և հրեղեն սյուներ, բայց սյուները ուղիղ (շարքով) չէին

⁹ 3ով. Ա, 1-3:

¹⁰ Մենդ. Ա, 1-2:

կանգնեցված, այլ մեկը արևելյան կողմում, մյուսը՝ հյուսիսային, իսկ երրորդը՝ արևմտյան կողմում: Պատվական խաչի նշանը նմանապես երեք սյուների վրա էր երևում և փայլատակում:

79. «Մի հսկա այր, որի դեմքը և մեծությունն անհնար է նկարագրել, ամեն ինչ լցրել էր իրմով: Նա ձեռքում ուներ ոսկե գուրզ և դրանով խփում էր երկիրն ու լեռները. ժայռերն ու լեռները թնգում էին և ցրիվ գալով հարթության վերածվեցին:

80. Վրանից հետո հարթության վերածված ամբողջ երկրի վրա (տեսա) ոսկեձև՝ զարդարված սեղաններ և յուրաքանչյուր սեղանի վրա կանգնեցված խաչեր:

81. «Այնուհետև (տեսա) սևագույն (ոչխարների) մի հսկայական հոտ. ոչխարներն ու դռները անցնում էին երկնքից թափվող անձրևի միջով և իսկույն լուսավոր դառնում, նրանց ասքը պսպղում էր: Բայց մի քանի ոչխար հոտից բաժանվելով նորից նախկին կերպարանքն էին ստանում, նրանք նախկինից ավելի սև էին դառնում և գալլերի վերածվելով հափտակում էին բազում ոչխարներ և նրանց փոխանցում իրենց գույնն ու էությունը:

82. «Են այդ տեսա և շատ վախեցա, երբ լուսանման մի այր, բոցե թևերով, ձայն տվեց ինձ և ասաց. «Մի՛ երկնչիր, Գրիգոր. լսի՛ր, ես բացատրեմ քեզ տեսիլքի նշանակությունը. քաղաքի մեջտեղում (տեսածդ) հրեղեն սյան տեղում կառուցվելու է կաթողիկոս եկեղեցի. պատմական խաչը, դա հովիվն է, որը վարդապետելու է ժողովրդին, հաստատելով մարդկանց համագո երրորդության հավատքի մեջ: Արյան գույն ունեցող երեք սյան խաչիսխները, դրանք սուրբ կույսեր Հոփսիսիմեն, Գայանեն և նրանց հետ եղողներն են, որոնք մարտիրոսացան, փառքի արժանացան և մեռնելով՝ անմահացան: Սյուներն իրար ամրացնող երեք շղթաները, դա նրանց հավատքն է, որը համագո երրորդության միջոցով արժանացրեց նրանց հաղորդակից լինել մեր Փրկչի և Աստուծո շարչարանքներին: Դրա համար էլ նրանց վրա երեք խաչ էր կանգնած, որ նշանակում է մարդկության համար (Քրիստոսի) հանձն առած խաչը, զի մարդիկ ևս Քրիստոսի համար շարչարվելով, հաղորդակից դառնան շարչարանքներին և արժանանան (հավիտենական) կյանքին:

83. Երբ սուրբ պատմեց այդ մասին, բոլորը աչքեցին. նրանք շտապեցին թաղել սուրբ կույսերին: Ցուրաքանչյուրի համար պատրաստեցին փայտե դազաղ, բերեցին նաև մետաքսե հանդերձներ, մրցելով միմյանց հետ, թե ով ավելի թանկագինը կբերի: Պաշտականները ոսկե և ծիրանուց պատրաստված պատմուճաններ և պատանքներ էին բերում, իսկ այլ մեծամեծներ ուղում էին սրբուհիներին այլ և այլ դուլնդուլյն հանդերձներ հագցնել:

84. Իսկ սուրբ Գրիգորը գիմեց նրանց հետևյալ ճառով. «Ճշմարիտ Աստված Քրիստոսին, Աստուծո որդուն ընդունելի լինի շերմեռանդությունը ձեր և ձեր բարի գործի նորելուկ սկիզբը: Մի առ յամանակ ձեր մոտ պահեք այդ (հանդերձները), պահեք դրանք անվնաս, մինչև որ վերածնության լույսի մեջ լինեք, աղատվեք ձեր վրա իշխող խավարից և սուրբ մկրտու-

թյամբ դառնաք կաթողիկոս եկեղեցու անդամները: Երբ դուք լույսը զգենաք, այն ժամանակ ձեր գործերով է, որ կհազվեցնեք սուրբ կույսերին: Իսկ այժմ դուք դեռ պղծված եք՝ կուռքերը (պաշտելու) մոլորությունը և արժանի չեք մերձենալ սրբության:

85. Սուրբ այդ ասելուց հետո, հրամայեց թագավորի ծառաներին շնորհակալ: Սուրբը մենակ մոտեցավ և դադարեցրեց մեջ գրավ յուրաքանչյուրի սուրբ մարմինը՝ ամեն մեկին իր հանդերձանքի մեջ փաթաթելով, և երկաթե գամերով (գամեց դադարեցրեք): Նա հրամայեց դերձմաններ փորել, որոնց մեջ էր իջնցնում դազաղները:

86. Թագավորը եռանդագին փորում էր, նրա միտքն (արդեն) առողջ էր, իսկ լսելիքը՝ ընդունող վարդապետություն: Թագուհին և թագավորի քույր Խոսրովի-դուխտը ևս փութացին միանալ նրանց աշխատանքին և փորված հողն էին տեղափոխում:

87. Տրդատը շատ խնդրեց Սուրբ Գրիգորին, որ զոնե՝ իր մոտ քարե տախտակներ կանգնեցնի, դրանք իր մեջքի վրա տեղափոխելով, որպեսզի վերացվի անճոռնի տեսքը և այդ բանի թույլտվությունն ստանալով, բարձրացավ Մասիս կոչված լեռը և տաշլե տվեց տասներկու հսկա տախտակ՝ երեք սուրբ հանգստարան-վկայարանների դամբարանների համար, որտեղ թողվել էին մարտիրոսացած կույսերը: Ցուրաքանչյուր դամբարանին շուրս քարից մեկ մուտք կառուցեցին այն քարերով, որոնք թագավորը բերեց իր մեջքի վրա, քանզի նա՝ շատ էր ուժեղ և քաջի այդ կորովի վրա զուսարվելով շերմեռանդությունը առավել ևս հուժկու էր դարձնում նրան:

88. Երեք սուրբ վկայարանները կառուցելուց հետո, Սուրբ Գրիգորը արևելյան կողմում խաչեր կանգնեցրեց, բայց զոհասեղան չկառուցեց, քանզի քահանայության պատիվը լուներ:

89. Նա ծնկի եկավ, ապա բոլորին կարգադրեց ծնկի գալ և արտասովալից աղաչում էր, որ թագավորի անասնական դեմքը մարդկայինի վերափոխվի: Երբ սուրբն ու ամբողջ ժողովուրդը թագավորի հետ միասին աղոթում էին, թագավորի մարմնի վրայից կարծես թեփուկներ թափվեցին, թափվում էին մազերն ու կճղակներ և նա ստանում էր նախկին մարդկային կերպարանքը:

90. Նրանք փառավորեցին Աստծուն, ով մարդասիրաբար փրկեց և դաստիարակեց, զոհույն հայտնեցին համագո երրորդության և հեռացան սուրբ վկաների վկայարանից սուրբ Գրիգորի հետ, որ մարտնչեց հանուն Քրիստոսի և ամբողջ հայ ժողովրդին և երկիրն (հայոց) տարավ դեպի ճշմարիտ աստվածածանթությունը:

91. Այնուհետև նրանք որոշեցին սուրբ վկայարանները զարդարել քահանայություն վիճակի ստացողի ընտրությունից հետո (...): Սուրբը կառուցված սուրբ վկայարանների պահպանության ու սպասարկման համար մարդկանց նշանակեց, ոռճիկ սա՝ մանելով թագավորական գանձարանից:

92. Թագավորը, Քրիստոսի մարտիկ Գրիգորի և իրենց համակած ամեն փորձանքներից և ամենաամբարիշտ կոապաշտությունից փրկված բոլոր մեծամեծների հետ

զնաց Վաղարշապատ քաղաքը. այսուհետև նրանք ընթացան Բարեգործության և արդարության ճանապարհով: Տրդատ թաղավորը, հասնելով Վաղարշապատ քաղաքը, հրապարակեց թաղավորական հրամաններ. նա հրամայեց բոլորին՝ կուսակալներին, շահապետներին, նախարարներին և ցեղապետներին հավաքվել թաղավորի մոտ՝ Վաղարշապատում: Գրեց նաև Վրաց և Աղվանից թաղավորներին և հայտնեց նրանց այն ամենը, ինչ իրենց հետ պատահեց, և որ պետք է նրանք շտապ կարգով ժամանեն:

93. Այդ միջոցին կատարվածի մասին լսեց Սուրբ Գրիգորի կիներ, նա (Գրիգորից) երկու որդի ուներ, Արիստակես կոչվածին և Վրթանեսին. այն ժամանակ, երբ սուրբ Գրիգորը չհամաձայնվեց զոհ մատուցել կուրքերին և բանտ նետվեց, կիներ պատժի սպառնալիքի տակ իր երկու որդիներին հետ միասին փախել էր Կեսարիա քաղաքը՝ ամուսնու ազգականների մոտ:

94. Նա ցանկացավ երկու որդիներին դաստիարակել հոր ոգով. ինքը և երեխաները իրենց կարիքները հորդում էին նոր ձեռք բերած դրամով: Քիչ օգնություն չցուցաբերեցին նրանց նաև աղղականները, նամանավանդ, երբ լսեցին, որ (Գրիգորը) բազում չարչարանքների ենթարկվեց հանուն մեր Տեր Հիսուս Քրիստոսի:

95. Հետագայում իմանալով կատարվածի մասին, նա թողեց իր երեխաներին դպրոցում և մեկ աղախնի ու երկու ծառաների հետ, եկավ Վաղարշապատ քաղաքը: Հանդիպելով սուրբ ալորին, հայտնեց նրան երեխաների խոհեմ լինելու և ստացած դաստիարակության մասին և թե ինչպես ինքը լսել էր սուրբ կույսերի և (Գրիգորի) սխրագործությունները, որոնք վկայում են Քրիստոսի այցելության մասին:

96. Սուրբ Գրիգորը շուրջ լինել նրա հետ, նամանավանդ, որ երեխաները բացակայում էին, բայց և այնպես նրա հանդեպ պետք եղած հոգատարությունը ցուցաբերեց: Իսկ Տրդատ թաղավորը, թաղուհին և թաղավորի բույրը, իմանալով, որ Գրիգորի կիներ և եկել փոխադրեց ողջունել նրան:

97. Սուրբ Գրիգորը առաց թաղավորին. «Նա հանուն Քրիստոսի՝ ճշմարիտ Աստուծո արժանացա կապանքների և փրկվեցի: Նա (կիներ) այլևս չի կարող ինձ հետ լինել, և թող սուրբ կույսերին սպասարկի կիներով Բրիստոնյա, թող նա փութա դեպի նրանց վկայարանները և մյուս մկրտված և կնքված ծառաների հետ փառաբանի կենդանի Աստծուն: Իող նրանք այնտեղ մնան մինչև եկեղեցիների կառավարումը իր վրա վերցնող քահանայի ընտրությունը, քահանայի, որ ձեռք է մկրտելու սուրբ մկրտությունը: Թաղավորը և թաղուհիները համաձայնվեցին սրբի հետ, պատվելով (Գրիգորի) սուրբ կնոջ, որի անունը Յուլիտա էր¹¹:

¹¹ Գրիգորը լուսավորչի կնոջ անունը միայն այս րնագրում է Յուլիտա (ընդհանրապես Մարիամ անվամբ է ծանոթ): Հայսմավուրդում կա Յուլիտա անվամբ մի նահատակուհի, որի անունով եկեղեցի է եղել Ամիդում: Իբրև կանացի անուն Հայաստանում դործածվել է ժնդարից Ուղիտա ձևով, իսկ ժնդարում շատ է հանդիպում (Հ. Աճառյան, Հայոց Անձնանունների բառարան, Գ, էջ 732—733):

(Շարունակելի)